

vidim, da je njegov drugi notranji razvoj šel v resnici od napetega ekspresionističnega dualističnega razdora v baročno, poetično-realistično idilo, ki male stvari do poslednje možnosti izčrpa in bolj zabrisuje življenjske konflikte, da ne izbruhnejo izpod njegovih prstov. To lahko pomeni, da se njegov umetniški temperament uravnoveša, da pa v njem še vedno živi umetnik, in to celo vedno bolj, tako da že grozi nadkriliti človeka. To je pa druga smrt umetnosti. Ob tej priliki se mi vsiljuje vprašanje: Ali zori Pregelj ob monumentalnosti velike tišine v svoj umetniški višek, ali pa ob slabenju življenjskih sil pada v artizem?

Brez ozira na to vprašanje, ga ta zbirka »idil in grotesk«, ki jih je zbral brez navedbe kraja in časa prvih objav in celo brez kazala, kaže v prvem močnem razmahu (Berači, Vest), v zreli umerjenosti ekspresije (V Emavs), v preizkušeni njegove dobre manire (Na vakance) in v novem iskanju (Osmero pesmi).

Tine Debeljak

Narte Velikonja: Otroci. Novele. — Zbirka domačih pisateljev. — Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1931. Str. 235.

Za Pregljem je v zbirki domačih pisateljev prišel na vrsto Velikonja in prav je, da je Jugoslovanska knjigarna izdala v lepi knjigi drobnosti pisatelja, o katerem se pozablja, da je kdaj pisal in da je pisal dobro. Za njim so napovedani najmlajši. Dobro in nujno pa bi bilo, da se iz naše predhodne generacije zbera tudi vse one dragocenosti, ki so jih kdaj napisali Majcen in Bregar in o katerih današnja generacija malo ali pa nič ne ve. Ob njih se bo šele spoznalo, kako silna je bila ona predvojna mladost, ki se je visoko pognala v umetniškem ognju in ostala — torso z razpetima podsekanima rokama. Pa ta torso je vreden, da se postavi na vidno mesto v našem literarnem muzeju.

Novele, ki jih je Velikonja zbral v to zbirko, so povečini še njegova mladostna dela iz omenjene literarno-bujne dobe. Seveda je dodal tudi nekaj iz zadnjih let. Uredil jih je pa po enotnem principu, po vsebini, po predmetu, ki ga obdelavajo: življenje z otrokom in njegovim problemom je v središču. Ker je

izbiral po vsebini, ga ta zbirka ne kaže z najboljšimi deli, ki jih je kdaj napisal. Ni pa knjiga pisana za otroke in ne izključno o otroku: Velikonja je slikar družbe, ki si je ne more misliti brez otroka in ga zato postavi v njeno središče, pri tem pa ne pozablja na usodo ostale družbe. Tako otrok, doraščajoči človek, niti ni vedno osišče zgodbe, je često le stranska oseba, pa vedno posebej osvetljena.

»Otroci« so knjiga, ki mora zlasti zanimati starše in vzgojitelje, katerim je mar otrokov odnos do družbe in njegova rast v skrivnost življenja. Vse otroške pereče življenjske probleme kot podzavestno in zavestno prvo erotiko, spoznanje rojstva in smrti, seksualna, religiozna in moralna vprašanja, je nanizal pisatelj v tej zbirki in prepričan sem, da se bo marsikak poklicni pedagog zamislil nad njenimi stranmi in skušal razbrati vzroke teh tihih otroških tragedij. Zanimivo bi bilo vzeti samo problem seksualne vzgoje in pokazati na dualistično dobo kot krivca, ki jo Velikonja obtožuje, pa je ni premagal. Sicer pa Velikonja ni pisal teh novel kot pedagog, le kot pisatelj, ki oblikuje življenje, in zato nas na tem mestu zanimajo po svoji oblikovni sili, po umetnostnem pomenu in ne po vsebinski problematiki.

Zbirka »Otroci« obsega 12 novel oz. črtic, ki so iz različnih dob in seveda tudi različne vrednosti. V početku nikakor ne obeata takega umetniškega užitka, kot ga nudijo v drugi polovici. Da takoj povem: »Cepljenje« in »Otroci se igrajo«... sta zame samo opisani anekdoti, napisani zaradi ponesrečenih končnih domislic, ki pa nikakor niso tako silne, da bi mogle neobdelan material pridvigniti v umetniško višino. Tudi »Moža, ki je otroka jedel...« ne bi vzel v zbirko, ne morda zato, da bi bil slabo napisan, ampak zato, ker kljub poudarjeni mistični grozi vendarle zaudarja malce po banalnosti. Sploh Velikonja ne zna ustvarjati človeka iz intuitivno-etičnih osebnostnih globin, gleda jih le v zunanji ploskvi, v videzu in v psihologiji. Je racionalist in realist: vidi dogodek v zunanjem poteku in logično razvija na analitični način psihološki problem. Take so njegove tipične novele »Birma«, »Stric«, »Izpoved« in najboljše med njimi »Med dvema ste-

n a m a«. Dialog, s katerim gradi Velikonja svoje novele, je tako vsakdanje točen, oklešččen vsakega okrasja in včasih celo težko-neokretno postavljen drug ob drugega, da se bojimo, da ne bo vzdržal psihološke teže dogodka. Večkrat smo prav na meji med opisnim pogovorom in zavednim umetniškim ustvarjanjem, pa prav tedaj se psihološki problem zaostri in reši situacijo. Problem rešuje v novelah Velikonjo-pisatelja. Ta njegov psihološki realizem, točno razumsko opazovanje notranjega procesa, daje dobre psihološke studije, kar so te njegove nove novele. Po načinu oblikovanja pa se ločita mali črtici »Amerikanci«, kjer se je živo in plastično vtelesila dedova bol za odnarodelim potomstvom, in »Tuji otroci«. Posebno s to zadnjo se je Velikonji posrečilo v golem, kondenziranem dialogu ustvariti prelepo balado v prozi, da, na 9 straneh pravo tipično vaško petdejanjsko tragedijo. To pa je dosegel s paralelizmom dejanj in pozorišč, baladno stilizacijo, plastičnostjo in preprosto notranjo dinamiko, spominjajočo na narodno pesem.

Pravo umetniško vrednost te zbirke očitujejo poslednje večje novele »Na morju«, »Tri gracije« in »Sirote«. Novela »Na morju« je najstarejša med njimi in mogoče sploh najlepše Velikonjevo delo. Ob maloštevilnosti slovenske morske novele (Bevk, Magajna...) mislim, da je naša najmarkantnejša in najlepše zgrajena morska novela, obenem pa kaže najboljše lastnosti Velikonje-pisatelja: pristno epičnost, ki jo danes zopet tako cenimo, skopost besed in karakternost izraza, ostro realistično opazovanje, neposredno karakterizacijo, zavedno izdelano umetniško gradnjo, kovinastno-svetlo razpoloženje, plastično skiciranje miljeja in dramatično rast notranjih gonilnih sil, ki se po življenski logiki in nujnosti umetnostne kompozicije ostré do efektnega konca, s katerim se ubogi, čisti dekliški duši odpre gnusno spoznanje v skrivnost življenja. Drama »Na morju« žehti v vsej svojstveni polnosti našega pomorskega življenja in se drži ves čas v najčistejši epiki: življenje zaradi življenja! Ta sila pa prevzame v »Treh gracijah« vlogo družabne satire v smislu in načinu »Morale gospe Dulske«. Tri gracije s tračkom okrog ledij so simbol zunanjega katoliškega svetohlinstva in notranje mo-

ralne gnusobe, ko se nasilno ob seksusu ubija ljubezen. Žrtev so seveda najčistejši, otroci. Pojav prve erotike in prvo razočarano spoznanje iz nje, dvoje tragedij ob zakrknjenosti zunanjega videza in duhovne podlosti, se je posrečilo Velikonji lapidarno in plastično živo prikazati. Od Cankarjeve subjektivne satire se »Tri gracije« lepo razlikujejo po svoji realni stvarnosti, lepem otroškem trpljenju in po izrazni konkretnosti. Da pa je Velikonja nagnjen k družabni satiri, je pokazal tudi ob tipih občinskih odbornikov v »Sirotah«, tej lepi tragediji in apoteozi materinstva. »Sirote« so drama plodnega kakor tudi neplodnega materinstva in ta misel je postavljena v središče, okrog nje pa se razvrščajo usode posameznih sirot. Z zrelo roko riše Velikonja vsaktero usodo izmed njih, vzporedno pa psihološko doživljanje žene-nemate, dokler ob samem odrešujočem zaključku njenega notranjega procesa v srečo sirot ne udari vmes tragedija. Vendar pa je osrednji problem dozorel in sirote umirajo v ljubezni duhovnega materinstva. V »Sirotah« in »Na morju« je morda Velikonja dozdaj najbolj dozorel.

Velikonjevi »Otroci« so pomembno delo, vredno obče pažnje že po svoji vsebinsko-motivni uredbi kot knjiga o otrocih za odrasle ljudi, pomembno pa tudi po svoji umetniški vrednosti. Že za to smo hvaležni, da je izšla, ker je zopet osvežila ime pisatelja, ki smo zadnje čase, seveda po njegovi krivdi, nekako pozabili nanj. Res, da smo danes vajeni povesti z manjšo preračunanostjo dejanj, bolj elementarnih izbruhov osebnosti, rastočih iz logično neopredeljenih globin, bolj elementarno-epičnih dejanj kot racionalno izvajanih studij, — vendar pa more Velikonja v marsičem dobro vplivati na najmlajšo generacijo, ki ima nekaj sličnega z njim. Morda prav to, kar je i enemu in drugemu v umetniški kvar: preveč zunanje, naturalistično gledanje na dogodek, površnost situacij, anekdotičnost in vsakdanost dialoga. Ima pa Velikonja velik smisel za dramatičen vzpon in notranjo kompozicijo in karakteristiko, kar ga visoko dviga nad mlade in kar ga često v umetniškem oziru rešuje.

Tine Debeljak

Ivan Albreht: Odsevi. Celje, 1929. Komisij-ska založba Zvezne tiskarne. Str. 57.